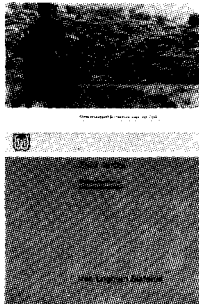

E. van den Bergh

Opmerkelijke omslag in het CDA- Zuid Afrikabeleid

Als de inhoud van dit rapport uitgangspunt zou worden van het CDA-beleid, dan zou de partij zich profileren als daadwerkelijke anti-apartheidspartij. Een bespreking van 'Zuid Afrika; mensenrechten en buitenlands beleid', rapport van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. Het rapport kost f 18,00, uitg. Van Loghum Slaterus bv te Deventer.

Kerken, vakbonden, mensenrechtenorganisaties en actiegroepen maken zich sinds jaar en dag druk over Zuid Afrika. Politieke debatten over apartheid zijn er in alle toonaarden geweest. Gedegen analyses van met politieke partijen verbonden wetenschappelijke instituten over deze Thematiek zijn evenwel zeer schaars.

In een omvangrijke, door de Wiardi Beckman Stichting samengestelde bundel *'De smalle marge van de onafhankelijkheid. Opstellen over Afrika?* wordt de sociaal-democratische verlegenheid ten aanzien van Zuid Afrika samengevat: '... over de analyse van de Zuidafrikaanse apartheid bleken dermate grote verschillen te bestaan dat over strekking en auteur geen overeenstemming mogelijk bleek'.¹ Wel werd – nu al weer acht jaar geleden – een brochure uitgebracht met twee nogal uiteenlopende visies op Zuid Afrika.² Van een teveel aan visie(s) zal de

Prof. Mr. B.M. Teldersstichting niet snel beschuldigd worden. In liberale kring is het denken de laatste jaren bepaald niet beheerst door de strijd tegen apartheid. Er zijn thans geen publikaties van betekenis van prominente VVD'ers over dit thema te vinden.

Het is dan ook verheugend dat het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA wel besloten heeft tot publikatie van een studie over *Zuid Afrika; mensenrechten en buitenlands beleid*. Een breed samengestelde studiec ommissie heeft zich langdurig en intensief met deze materie beziggehouden. Daar een vergelijking met liberale en sociaal-democratische wetenschappelijke geschriften helaas niet mogelijk is, blijft deze bespreking tot de volgende drie invalshoeken beperkt.

- a Hoe verhoudt deze studie zich tot het christen-democratisch erfgoed? Welk beeld had men in het verleden van Zuid Afrika en hoe ziet de studiec ommissie de apartheidsproblematiek nu?
- b Hoe verhouden de analyse en de beleidsaanbevelingen zich ten opzichte van oproepen uit (kerkelijk) Zuid Afrika?

E. van den Bergh (1952) is medewerker Werkgroep Kairos-Christenen tegen apartheid.

1. *De smalle marge van de onafhankelijkheid. Opstellen over Afrika*. Uitg.: B. Bakker (Amsterdam 1982) 10.
2. *Om de bevrijding van Zuid-Afrika: twee visies*, Wiardi Beckman Stichting Amsterdam 1981.

c. Wat is de relatie van het rapport tot de actuele politiek? In welke mate komen de conclusies en aanbevelingen overeen met het beleid van de CDA-kamerfractie en de regering?

Historische lijn

'... de schrikkelijke volkstoestanden, die onder de Negerrassen in Afrika aan een iegelijk die ze onderzocht en bezag, niets dan afschuw en walging inboezemden. Diep onzedelijk, menselijk slecht, goddeloos in onbegrijpelijke mate'.³ Aldus A. Kuyper in '*Ons Program*'. Zijn versie werd destijds ongetwijfeld door veel Nederlanders gedeeld, maar zal nu door weinig christen-democraten meer onderschreven worden. Datzelfde geldt ook voor bijvoorbeeld Ir. R.L. Middelburg, die in 1949 in *AR Staatskunde* schreef over de blanke die zich nog 'als de voogd van de naturel' voelt. 'Dat wil geenszins zeggen, dat de naturel wordt onderdrukt, maar wel dat er een zekere aartsvaderlijke verhouding bestaat, waarin de naturel zich tot voor kort niet onbehagelijk gevoelde'.⁴

De opvattingen over apartheid veranderden, ook binnen de partijen die nu het CDA vormen. Vooral in de jaren zeventig groeide de weerzin. Dit leidde tot de vaststelling van het *CDA-beleidsplan Zuidelijk Afrika* in 1981.⁵ Dit programma is het meest radicale document dat het CDA tot nu toe over de strijd tegen apartheid geproduceerd heeft. Veel van de in dit beleidsplan voorgestelde maatregelen – zoals een olieboycot, een investeringswet en beperking van de import van Zuidafrikaanse kolen – zijn evenwel nog niet gerealiseerd. Ondanks de escalatie van geweld in Zuid Afrika aanvaardde het CDA in 1985 een verkiezingsprogramma dat aanzienlijk gematigder en algemener geformuleerd was. Nadrukkelijke (publieke) verzoeken van onder andere Dr. M.A.M. Klompé, bisschop H.C.A. Ernst en van de Hervormde en Gereformeerde synodes om het Zuid Afrikabeleid niet af te zwakken hadden geen effect.⁶ Het nieuwe pro-

gramma bleek de kamerfractie niet tot markante maatregelen te kunnen inspireren.

Wie tegen deze achtergrond naar het nu gepubliceerde rapport kijkt, zal snel ontdekken dat er sprake is van een opmerkelijke omslag. Over de historische aspecten van het CDA-Zuid Afrikabeleid is in het rapport vrijwel niets terug te vinden, over de actuele situatie in Zuid Afrika des te meer. In duidelijke bewoordingen wordt een situatie beschreven die er niet om liegt. 'In Zuid Afrika is sprake van een systematische en flagrante schending van fundamentele rechten van de mens'. (blz. 58) De massale detenties, de militarisering van de samenleving en de vele vormen van repressie passeren de revue. De instandhouding van het huidige regime 'vraagt een steeds verder geperfectioneerd onderdrukkingsapparaat, dat met een "totale strategie" beoogt om de hele samenleving te beheersen' (blz. 58). Waar het in feite om gaat is een strijd tussen de (regerende) Nationale Partij, en het Afrikaans Nationaal Congres (ANC). Erkenning van de prominente rol van het ANC als de belangrijkste (zij het niet de enige) politieke stroming die zich tegen het regime verzet is een rode draad die door het hele rapport loopt. 'Het ANC mag rekenen op brede steun onder de zwarte bevolking. De overgrote meerderheid van de zwarten ondersteunt de bepalingen van het Handvest (van de Vrijheid), al zijn de verschillen van mening groter ten aanzien van de geweldsoptie. Het gezag van Oliver Tambo en de in juli 1988 70 jaar geworden Nelson Mandela is nog steeds onaangetast, ondanks de toenemende radicalisering de laatste jaren van met name de jongeren in de woonorden'. (blz. 46)

3. A. Kuyper, *Ons Program*, 445.

4. Ir. R.L. Middelburg, 'Het ministerie Malan in de Unie van Zuid-Afrika; *A.R. Staatskunde* (19) 21.

5. *CDA-beleidsplan Zuidelijk Afrika*, vastgesteld in de fractievergadering van 7 april 1981.

6. *Zuid-Afrika uit zicht? Apartheid. Nederlandse kerken en het CDA*. Uitg. Werkgroep Kairos, Utrecht 1985.

Ook andere politieke stromingen worden kort getypeerd. De studiec commissie gaat ook in op onderlinge tegenstellingen en schrijft over Inkatha onder andere: 'Buthe-lezi verliest zijn greep op de Zoeloes in de woonoorden die naar het UDF overgaan. Dat tij probeert hij te keren. Veiligheidstroepen weten bovendien Inkathavigilantes te gebruiken voor het aanwakkeren van onderling zwart geweld'. (blz. 50)

Naast de politieke stromingen wordt aandacht besteed aan de rol van kerken, vakbonden en werkgevers. Zeer opmerkelijk is hoe zeer de rol van vrouwen onderbelicht blijft. Zij komen nauwelijks in het stuk voor. Zou de samenstelling van de studiec commissie (één vrouw en twaalf mannelijke leden en adviseurs) deze blinde vlek veroorzaakt hebben?

Een ander aspect dat mogelijk tot misverstanden kan leiden is een passage (op blz. 129) over de rechterlijke macht. Gewapende steun aan het verzet zou overwogen moeten worden als 'gezaghebbers tot de conclusie komen dat rechtspreken niet meer mogelijk is, omdat de wetten het onrecht verwoorden'. Betekent dit dat de commissie van oordeel is dat er op dit moment sprake zou zijn van een onafhankelijke rechterlijke macht en rechtvaardige wetgeving?

Over het algemeen geeft het rapport echter een zorgvuldig en goed onderbouwd overzicht van de vele facetten van de mensenrechtenschendingen in Zuid Afrika.⁷ De analyse is scherper dan hetgeen de laatste jaren uit christen-democratische kring is vernomen. Bij de beleidsaanbevelingen volgen hieronder enkele kanttekeningen.

Zuidafrikaanse vragen

Voor een beoordeling van de beleidsadviezen ligt het voor de hand om de verlangens van Zuidafrikaanse zijde als uitgangspunt te nemen. In opmerkelijke eensgezindheid hebben de Zuidafrikaanse Raad van Kerken (SACC), de

Rooms-katholieke Bisschoppenconferentie (SACBC) en de Kagiso Trust vorig jaar een minimum-programma opgesteld van maatregelen die zij dringend geboden achten. Dit programma wordt ook onderschreven door de vakbonden COSATU en NACTU, het UDF en het ANC. Al deze organisaties bepleiten beperkingen van diplomatieke banden tussen Zuid Afrika en West Europa:

- aanscherping van de visumplicht;
- een kolenembargo;
- geen (nieuwe) leningen aan Zuid Afrika;
- beëindiging van de luchtvaartverbindingen tussen Zuid Afrika en Europa (waarbij de frontlijnstaten de rol van Zuid Afrika zouden kunnen overnemen).

De studiec commissie heeft dit minimum-programma zorgvuldig overwogen en komt tot de volgende conclusies en aanbevelingen: 'Tot nu toe genomen sanctie-maatregelen hebben nog niet tot de beoogde politieke koerswijziging van de Zuidafrikaanse regering geleid. Wel hebben zij, hetzij direct, hetzij indirect, beperkte politieke effecten gehad. Het jarenlang volgehouden wapenembargo en het ernstige tekort aan buitenlandse kapitaal hebben mede bijgedragen aan de terugtrekking van Zuid Afrika uit Namibië'.

Voor verbreken of beperken van diplomatieke banden voelt de commissie niets. Wel wordt een functioneren van de ambassade in Pretoria bepleit dat sterk afwijkt van de huidige Nederlandse vertegenwoordiging. 'De ambassade moet maximaal gebruik maken van de mogelijkheden die het volkenrecht haar biedt, als centrum van informatie, communicatie, voor het demonstreren van het Nederlandse standpunt. De ambassadeur kan in voorkomende gevallen aanwezig zijn bij protestdemonstraties; begrafenissen, rechtzittingen, etc. Genoemd worden verder

7. Opmerkelijk is dat in de literatuurlijst een standaardwerk als Tom Lodge, *Black Politics in South Africa since 1945* ontbreekt.

onder andere voorlichting (over onder meer dienstplicht) aan in Zuid Afrika wonende Nederlanders, effectieve hulp aan dienstweigeraars en hun organisaties, politiek asiel en/of studiebeurzen voor personen die om politieke redenen vervolgd worden.

Een stringent visumbeleid wordt toegejuicht. Daarbij zal met name getracht moeten worden West Duitsland en het Verenigd Koninkrijk te bewegen het voorbeeld van de overige EG-staten te volgen. In West Duitsland is inmiddels al voorgesteld visumbepalingen te introduceren.

Over de sanctiemaatregelen wordt opgemerkt: 'Zware pressie op Pretoria is het krachtigste niet-militair instrument dat de wereldgemeenschap voorhanden heeft om een oplossing te bereiken via de onderhandelingstafel'. Voorgesteld wordt in EG-verband een sanctiepakket samen te stellen met als kern:

- 1 'het stopzetten van luchtvaartverbindingen tussen Zuid Afrika en de landen van de Europese Gemeenschap;
- 2 een verbod op de invoer van steenkool uit Zuid Afrika;
- 3 een verbod op kredietverlening aan Zuid Afrika en een stop op exportkredietgaranties;
- 4 maatregelen die een negatieve invloed hebben op de goudprijs (zonder dat zij de stabiliteit van het wisselkoersstelsel aantasten)'.⁸

Daarnaast zou de EG de uitvoering van de

reeds genomen maatregelen moeten vervolmaken. Wanneer de regering in Pretoria niet binnen een duidelijk afgebakende periode in positieve zin zou reageren op het EG-pakket zouden zwaardere maatregelen van kracht moeten worden.

De door de studiec commissie voorgestelde maatregelen komen vrijwel overeen met het Zuidafrikaanse actieprogramma. In die zin is dit rapport een positief antwoord op de scherpe kritiek die vorig jaar door Dr. Allan Boesak, Dr. C.F. Beyers Naudé en UDF-woordvoerders op de Nederlandse regering en het CDA werd geuit. Terecht wordt met nadruk aangegeven dat zowel de Nederlandse regering als het CDA veel energie zouden moeten besteden aan het realiseren van dit pakket op Europees niveau. Het rapport geeft echter geen antwoord op de vraag wat er zou moeten gebeuren wanneer Europese overeenstemming blijft ontbreken. In dit opzicht heeft de CDA-partijraad zich in 1986 duidelijker uitgesproken: Wanneer een kolenboycot op EG-niveau onhaalbaar blijkt, dient Nederland met andere relevante landen tot maatregelen te besluiten.⁸

Over desinvesteringen oordeelt de commissie dat dit primair de verantwoordelijkheid is voor de betreffende bedrijven. Wel wordt een aanzienlijke aanscherping van de EG-gedragscode bepleit. Bedrijven zullen apartheidswetten niet kunnen naleven waar die haar eigen personeel en familieleden treffen. Verder zouden bedrijven geen opdrachten moeten uitvoeren voor leger en politie en zich moeten onttrekken aan iedere vorm van integratie in het veiligheidsnetwerk. Ook de rapportage over de Code zou verbeterd moeten worden. Hoe opmerkelijk deze oproep tot burgerlijke ongehoorzaamheid ook moge zijn, er zitten ten minste twee adders onder het gras. Het lijkt zeer onwaarschijnlijk dat andere EG-

Wat moet er gebeuren met sancties als Europese maatregelen uitblijven?

8. CDA-partijraad 22 nov. 1986.

staten deze voorstellen zouden accepteren. Daarnaast zou alleen de rapportage maar niet de naleving verplicht worden.

Ook voor lagere overheden in Nederland wordt de eigen verantwoordelijkheid erkend. Gemeentes en provincies kunnen zelf als consument besluiten produkten uit Zuid Afrika niet aan te schaffen c.q. te boycotten. Benadrukt wordt wel dat een gemeenschappelijk beleid van meerdere gemeentes veel effectiever is.

Actuele politiek

Wanneer de inhoud van dit rapport het uitgangspunt zou worden voor het CDA-beleid in de toekomst zou de partij zich nadrukkelijker profileren als daadwerkelijke anti-apartheidspartij dan in het verleden doorgaans het geval was. De relatie met personen en organisaties die zich binnen en buiten Zuid Afrika inzetten om apartheid te elimineren zou zeker verbeteren. Dat het Nederlandse beleid in de toekomst steeds meer bepaald zal worden door EG-maatregelen is evident. Eigen verantwoordelijkheden voor Nederland kunnen en mogen echter niet geheel ter zijde geschoven worden. Waardering voor de pogingen van minister Van den Broek om een Europese kolenboycot te realiseren zou zeer wel kunnen samengaan met het volgen van andere EG-lidstaten (zoals Denemarken en Frankrijk) die tot een zelfstandige boycot besloten. In navolging van onder andere de Verenigde Staten en Scandinavië zou Nederland eveneens het luchtvaartverdrag met Zuid Afrika kunnen opzeggen. Ook op andere manieren kan Nederland eigen signalen geven.

Hoewel het rapport de prominente positie van het ANC erkent, worden geen concrete suggesties gedaan om de relatie met deze organisatie te versterken. Zou het niet voor de hand liggen dat de parlementaire missie die een reis naar Zuid Afrika voorbereidt ook een bezoek brengt aan het hoofdkantoor van het ANC in Lusaka? Ook zouden de analyse en aanbe-

velingen uit dit rapport uiteenlopende personen binnen het CDA kunnen inspireren tot een heroverweging van hun visie. Zo zou minister Van den Broek zijn onlangs opgelaten proefballon om de ruimte voor nucleaire samenwerking met Zuid Afrika nader te (laten) bezien waarschijnlijk doorprikken, wanneer hij in de geest van dit rapport wil handelen. Zo zou europarlementariër Janssen van Raay niet langer – zonder door partijgenoten te worden weersproken – over Zuid Afrika kunnen schrijven dat 'Niemand kan ontkennen dat er in tien jaar tijd veel ten goede veranderd is'.⁹ Lezing van dit rapport zou de heer Janssen van Raay ervan kunnen weerhouden om opnieuw in Pretoria uit te roepen: 'Europa het steeds 'n Christelike beskouwing, ook Suid-Afrika. Met God se hulp sal dit waaragtig wel gaan', zoals de Transvaler hem onlangs citeerde.¹⁰

Zo zou tenslotte de partij – vanuit haar eigen verantwoordelijkheid als maatschappelijke organisatie – positief reageren op de brief die zij in december 1988 ontving van de Werkgroep Kairos. In dat schrijven werd gevraagd de verkoop van de eigen aandelen Koninklijke Olie (en van andere bedrijven met belangen in Zuid Afrika) serieus te overwegen.

Dit soort signalen zouden kunnen duidelijk maken dat het hier besproken rapport serieus wordt genomen en dat het CDA partij kiest in de strijd tegen apartheid.

9. J.L. Janssen van Raay, 'Apartheid naar ontmanteling'. *Trouw* 20 december 1988. Een uitgebreide versie van dit artikel werd afgedrukt in *Stavast* (maandblad van het Oudstrijders legioen (OSL) februari 1989 (79-80)). Het zeer regeringsgezinde Zuidafrikaanse dagblad *The Citizen* citeerde Mr. Jim Janssen van Raay als volgt: 'Praising South Africa's rapid dismantling of apartheid laws'. Mr. Janssen van Raay also urged Europe's politicians to 'give P.W. Botha a chance to complete his present reforms' (5 januari 1989).

10. 'P.W. het 'n punt met Europese model', *De Transvaler*, 14 maart 1989.

